MISR HUKUMDORI RAMZES II

Abdulboqiyeva Mahliyo Odiljon qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Namangan filiali tarix yo'nalishi

3–bosqich talabasi

Kirish:

Seti I vafotidan so'ng Misr taxtiga uning o'gli Ramzes II (mil.avv.1290-1224) o'tiradi. Ramzes II o'zining bobosi buyuk fir'avn Ramzes I sharafiga nomlangan bo'lib, Ramzes II taxtga o'tirganda 5 yoshda edi. Yosh valiahd shahzoda sifatida u otasiga harbiy yurishlarda hamrohlik qilgan. Shunday qilib, unda yetakchilik va sarkadalik qobiliyatlari shakllanadi. 22 yoshda u Misr qo'shiniga qo'mondon sifatida rahbarlik qilgan. U Misr tarixida Meriamon – "Amonning sevimli fir'avni" nomi bilan mashhur bo'lgan. Ramzes II mamlakatda 66 yil podsholik qilib, mamlakat obodonchiligiga katta e'tibor bergan. Ramzes II davrida yangi yerlar o'zlashtiriladi, yangi-yangi kanallar qazilib, to'g'on va suv omborlari barpo etiladi, sug'orish tarmoqlari kengaytirilib, dehqonchilik rivoj topadi. Nil daryosi kanallaridan suv olib yuqoriga chiqariladigan shaduf va charxpalaklar takomillashtirilgan.

Ramzes II O'rtayer dengizining sharqiy sohilidagi mamlakatlarni bosib olish uchun Kichik Osiyodagi xettlar bilan qattiq va uzliksiz kurash olib boradi. U mil.avv. 1296-yilda bo'lib o'tgan jangda xettlardan yengilib asir tushishiga oz qoladi. Miloddan avvalgi 1290-1280-yillar orasida Misr bilan Xett davlati o'rtasida qonli janglar bo'lib o'tadi. Urushgda goh Xett, goh Misr qo'shinlari g'olib chiqqach nihoyat mil.avv. 1280-yilda Ramzes II bilan Xet podshosi Xettusili III o'rtasida tinchlik va do'stlik bitimi tuziladi. Sulhga ko'ra, ikki mamlakat podsholari bir-biriga har tomonlama yordam berishga kelishib olishadi. Ana shu bitimning Misr va Akkad tillarida yozilgan nusxalari bizgacha yetib kelgan. Bitimda mingta Xett va mingta Misr xudolari garov qilib qo'yilganligi bayon etilgan va

qonunlashtirilgan.[1] Akademik adabiyotlarda Ramses II ning taxtga voris sifatida tayinlanishi uning otasi Seti I davridanoq davlat boshqaruviga puxta tayyorlanganidan dalolat beradi. Misrshunos olimlar ta'kidlashicha, bu qadam mamlakatda siyosiy barqarorlikni ta'minlash hamda hokimiyat vorisligining uzluksizligini kafolatlashga qaratilgan strategik harakat bo'lgan.

Bitimga muvofiq Suriyaning shimoli Xett davlatiga, Janubiy Suriya, Falastin va Finikiya sohillarining katta qismi esa Misr tasarrufiga o'tgan. Ramzes II davrida Misr qo'shinlari Nubiyaga ham bir necha bor harbiy yurish uyushtirgan. Misr qo'shinlari u yerdan juda ko'p boylik va o'ljalar bilan qaytgan. Nubiyadan Misrga juda ko'p qullar olib kelingan. Misr qo'l ostida Falastin, Finikiyaning katta qismi va Janubiy Suriyaning ozroq qismi qoldi bu mamlakatlarning shimolidagi barcha hududlar xettlarning mulki hisoblandi. Tinchlik shartnomasi bilan birga o'zaro yordam majburiyati bilan ittifoq tuzildi. Ramzes II va Xattusilining qizlaridan biri bilan nikoh o'qitildi. Nil daryosining sharqiy qismida Ramzes II yangi poytaxt Per-Ramzes shahrini qurdi. Ramzes II davrida Misrda dehqonchilik, hunarmanchilik, savdo-sotiq yuksalgan. Misr harbiy jihatdan Sharqning eng qudratli davlatiga aylangan. Ramzes II davrida Misr gullab yashnadi. Ramzes II taxminan 87 yil yashadi. Uzoq vaqt uning katta o'gillaridan biri Memfis xudosi Ptaxning bosh kohini Xaemuas vorisi bo'ldi, lekin u otasini o'limigacha yashamadi. Natijada Ramzes II ni o'n uchinchi o'gli Merneptax (er.avv. 1224-1214-yillar) taxtga chiqdi. Bu fir'avnning vafotidan keyin Misr davlat hokimiyati zaiflashuvi jarayoni boshlandi. Ramzes III (er.avv. 1190-1159-yillar) yangi podsholik davrining so'ngi taniqli hukmdori edi. Bu davrda Misr davlati va madaniyati gullab yashnagan. Uning merosxo'rlari davrida ichki va tashqi siyosatda kuchli ziddiyatlar yuzaga kelgan. XIX sulolaning oxirgi to'rt vakili davrida markaziy hokimyat niyohatda zaiflashgan. Mil. avv. XIII-XI asrlarda Misr zaif aholining noroziligi kuchayadi. "Dengiz xalqlari" sharqiy chegaraga, Liviyaliklar harbiy chegaralariga bostirib kirganlar. Ibodatxonalar davlatdan musqatil bo'lib o'ta boyib ketdilar, (uzunligi 40 m bo'lgan "Xarris katta papirusi"dagi asosiy yozuvlarda fir'avnning

[1] Kabirov R. Qadimgi Sharq tarixi. –T.: Tafakkur, 2016 –B.59-60.

ibodatxonalarga hadyalari sanab o’tilgan.) Ramzes II dan keyin Misrdagi yana 8 fir’avn hukmronlik qiladi. Ularning hukmronligi davrida Misrda yana liviyalik va osiyoliklarning yangi hujumlari kuchayadi, fir’avn hokimiyati zaiflasha boradi, nomlarning mustaqilligi kuchayadi.[2] Arxeologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Pi Ramses shahrining barpo etilishi Misrning tashqi siyosiy markazini Osiyo chegaralariga yaqinlashtirish, savdo yo‘llari hamda harbiy logistikani qulaylashtirish maqsadini ko‘zlagan. Ramses II davrida me’morchilik va shaharsozlik o‘zining cho‘qqisiga chiqib, podshohning ilohiy qudrati va abadiyligini namoyon etuvchi ulkan propaganda quroliga aylantirilgan.

O'limidan ancha oldin, Seti I o'zining o'g'li Ramses II ni, ba'zan Buyuk Ramses deb ham ataladigan shahzoda etib tayinlagan. Ramses II ning uzoq hukmronligi davrida (miloddan avvalgi 1279–13), Misr va Nubiya bo'ylab diniy inshootlardan tortib, sharqiy deltadagi yangi kosmopolit poytaxt Pi Ramsesgacha bo'lgan juda ko'p binolar qurilgan. Uning karkaslari hamma joyda, ko'pincha avvalgi yodgorliklarda o'yilgan. Ramses II ning ulkan ma'bad devorlarini jang sahnalari bilan bezashga bo'lgan moyilligi qudratli jangchi shoh taassurotini beradi. Biroq, uning yurishlari nisbatan kam bo'lgan va dastlabki o'n yillikdan keyin uning hukmronligi tinch bo'lgan. Eng mashhur sahnalarda uning beshinchi hukmronlik yilida bo'lib o'tgan Kadesh jangi qayd etilgan. Ushbu va unga ilova qilingan keng qamrovli matnlar jangni Misrning g'alabasi sifatida taqdim etadi, ammo aslida qarama-qarshi Xet koalitsiyasi hech bo'lmaganda misrliklar kabi yaxshi natijalarga erishdi. Bu natijasiz kurashdan so'ng, uning zobitlari unga tinchlik o'rnatishni maslahat berishdi va: "Yarashishda hech qanday ayb yo'q", deyishdi. Keyingi yillarda Ramses II Suriyada yurish qildi;[3] Kadesh urushidan keyingi harbiy yurishlar va keskinliklar shuni ko‘rsatadiki, ikkala buyuk imperiya ham bir-birini batamom bo‘ysundira olmasligini tushunib yetgan. Harbiy to‘qnashuvlardan ko‘ra diplomatiya va muvozanat siyosati ustuvor ahamiyat kasb etib, bu ikki qudratli davlatni uzoq muddatli tinchlik shartnomasini tuzishga majbur qilgan.

[2] Rajabov R. Qadimgi dunyo tarixi (Sharq, Yunoniston, Rim). –T.: Fan va texnologiyalar, 2009 –B.34-35.

[3] Ancient Egypt: From Prehistory to the Islamic Conquest / ed. by K. Kuiper. New York, 2011. —74 P.

O‘n yillik murosasiz vaziyatdan so‘ng, hukmronligining 21-yilida u xettlar qiroli Xattusili III bilan shartnoma tuzdi.

Ossuriyaning kuchayishi va G‘arbiy Anadoludagi notinchlik xettlarni ushbu shartnomani qabul qilishga undadi; Ramses II esa, ehtimol, G‘arbiy deltaga Liviya tomonidan yangi xavf tug‘ilishidan xavotirda bo‘lgan. Shartnomaning ham misrliklar, ham xettlar tomonidan bitilgan nusxalari saqlanib qolgan. Hujjatda harbiy harakatlarni to‘xtatish, tashqi hujumlar va ichki qo‘zg‘olonlarga qarshi o‘zaro ittifoq tuzish hamda qochqinlarni qaytarib berish shartlari o‘rin olgan edi. Har ikki mamlakat xudolari guvoh sifatida chaqirilgan. 13 yildan so‘ng, Ramses II ning xett malikasiga uylanishi bilan bu shartnoma yanada mustahkamlandi. Qirolning ko‘plab xotinlaridan juda katta oilasi bor edi; ular orasida u ayniqsa Nefertarini e’zozlar, unga alohida hurmat ko‘rsatardi. U Nubiyadagi Abu-Simbelda Nefertari sharafiga ibodatxona barpo etdi, shuningdek, «Qirolichalar vodiysi»da uning uchun muhtasham maqbara qurdirdi.

Ming yildan ortiq vaqt ichida ilk bor shahzodalar yodgorliklarda alohida o‘rin egalladi. Ramses II ning omon qolgan to‘rtinchi o‘g‘li Xaemvese Memfisdagi Ptah ibodatxonasining oliy kohini sifatida mashhur bo‘lgan. U Memfis hududidagi ko‘plab yodgorliklarni, jumladan, Qadimgi podshohlik davriga oid piramidalar va ularning yonidagi ibodatxonalarni qayta tikladi, shuningdek, Saqqaradagi Serapeum yaqinida inshootlar qurdirdi. U Rim davrigacha donishmand va sehrgar sifatida e’zozlanib, bir qator hikoyalar turkumining qahramoniga aylandi.[4] Shahzoda Xaemvesaning faoliyati Qadimgi Misr tarixida ilk bor o‘tmish merosiga nisbatan ilmiy va restavratsion yondashuv shakllanganidan dalolat beradi. Uning qadimiy yodgorliklarni qayta tiklashdagi xizmatlari keyingi davrlarda xalq og‘zaki ijodida va mifologik tasavvurlarda "birinchi arxeolog" hamda donishmand obrazining yaratilishiga asos bo‘lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. Kabirov R. Qadimgi Sharq tarixi. –T.: Tafakkur, 2016 –366 b.

[4] Ancient Egypt: From Prehistory to the Islamic Conquest / ed. by K. Kuiper. New York, 2011. —75 P.

2. Rajabov R. Qadimgi dunyo tarixi (Sharq, Yunoniston, Rim). –T.: Fan va texnologiyalar, 2009 –440 b.

3 Ancient Egypt: From Prehistory to the Islamic Conquest / ed. by K. Kuiper. New York, 2011. —208 P.